

Jan Ausum

**HET SUCCESVERHAAL VAN
GERICHT SCHRIJVEN**
of:
**hoe een SLO-paradepaardje in allerlei
schooltypen komt opdraven**

gericht schrijven

Gericht Schrijven is op 80 havo- en vwo-scholen de opvolger van het opstel als deel van het eindexamen; ruim 40 lbo- en mavo-scholen doen ook aan Gericht Schrijven. Jan Ausum betoogt dat je Gericht Schrijven in engere zin kunt opvatten. Het is dan een alternatief voor het titelopstel op het examen. De leerlingen documenteren zich over een zelf gekozen onderwerp in het examenjaar en het daaraan voorafgaande jaar, verwerken die informatie en schrijven op het examen op basis van het verworven inzicht en met behulp van het meegebrachte documentatiemateriaal een publiekgericht en doelgericht stuk. De schrijfopdrachten zijn door hun eigen leraar opgesteld. Ruim opgevat kan Gericht Schrijven een werkwijze worden die vrijwel het hele moedertaalonderwijs omvat: ook in niet-examenklassen kan men zinvol uitgaan van de trits basisvaardigheden 'informatie verwerven, verwerken en verstrekken'. Thema- en projectonderwijs draaien voor een groot deel om deze vaardigheden.

In dit artikel geeft hij eerst de inhoud van de nota weer. Daarna geeft hij commentaar van leraren en leerlingen. Tenslotte signaleert hij de tendens het (succesvolle) Gericht Schrijven over te planten op allerlei andere schooltypen (enerzijds naar mavo/lbo, anderzijds naar het examen Nederlands MO-A) en hij besluit met de ongelukkige behandeling die ook deze ACLO-M-nota ten deel viel in de Vaderlandse Pers. Lees ook de (gepeperde) noten!

Wat staat er in de eindexamennota over Gericht Schrijven?

Over het opstel en het Gericht Schrijven heeft nogal wat onwaars in kranten en tijdschriften gestaan. Daarom volgen hier de feiten op een rijtje. De citaten zijn afkomstig uit de Eindexamennota die de CMM in april 1977 publiceerde.¹ In die nota worden vier toetsingsmogelijkheden van schrijfvaardigheid besproken:

1 Het opstel wijst de commissie af met de argumenten: 'Een opdracht tot improviserend schrijven, zonder mogelijkheid om enige bron te raadplegen zal in het dagelijks leven zelden of nooit gegeven worden.' Belangrijke schrijfvaardigheidsaspecten als het doelgericht en verifieerbaar schrijven spelen bij het opstel nauwelijks een rol. De beoordeling van het opstel door één leraar is onbetrouwbaar.

2 De schrijfvaardigheidstoetsen van het CITO wijst zij ook af: 'Van inhoudelijke relevantie, dat wil zeggen van inhoudsvaliditeit en van normale functionaliteit, is hier (...) geen sprake.'

3 Het Gericht Schrijven beschouwt de commissie als de meest inhoudsvalide vorm van toetsing: 'allerlei aspecten van schrijfvaardigheid als doel- en publieksgerichtheid, gedocumenteerdheid en verifieerbaarheid, de vaardigheid een onderwerp af te bakenen, een schrijfplan op te stellen, enz. komen hierbij aan de orde. Gericht Schrijven mag dus een representatieve steekproef uit alle mogelijke relevante opgaven genoemd worden. Dat we hier met een normaal-functionele doelstelling te maken hebben, in die zin dat schrijfvaardigheid van praktisch belang voor de leerlingen is, behoeft volgens de commissie nauwelijks betoog.'

4 Het Schrijven Op Feiten, een schrijfopdracht waarbij de benodigde informatie verstrekt wordt, lijkt de commissie ook aanbevelenswaardig: 'Wederom is hier sprake van een normaal-functionele vaardigheid: ook in het niet-schoolse leven krijgen mensen de opdracht een nota, een advertentie of iets dergelijks te schrijven op basis van hun verstrekte gegevens.' In vergelijking met Gericht Schrijven vallen enkele belangrijke vaardigheden af.

De commissie wil Gericht Schrijven of Schrijven Op Feiten in het eind-examen opgenomen zien. Na het verschijnen van de nota heeft de staatssecretaris hierover opnieuw advies gevraagd. Nu het opstel en het Gericht Schrijven 1 à 2 weken voor de rest van het examen uit lopen, overweegt hij om ze te verschuiven naar het schoolonderzoek. Het examen-Nederlands zou dan alleen nog een tekstverklaring (havo) of een tekstsamenvatting (vwo) inhouden.²

Het Gericht Schrijven is het eerste leerplanontwikkelingsproject op grote schaal van de CMM geworden. Voor de havo- en vwo-scholen zijn vijf adviseurs (uitgekocht voor één dag in de week) met een eigen rayon aangesteld. Er worden regelmatig start- en vervolgonferenties gehou-

den. Op alle scholen is een handleiding voor *Gericht Schrijven* verspreid. Voor de mavo- en lbo-scholen is de organisatie van de begeleiding uitgebreider: het land is verdeeld in vier regionale kernen, die elk zijn samengesteld uit zeven scholen (vier voor lbo en drie voor mavo). Er worden maandelijks kernbijeenkomsten gehouden. Drie medewerkers van de sectie Moedertaal van de SLO zijn belast met de dagelijkse leiding en uitvoering van het project. Ook voor de lbo- en mavo-leraren werden regelmatig conferenties en studiedagen gehouden. De resultaten van het project worden vastgelegd in het Bulletin *Gericht Bericht*.³ Bij de overgang van het project *Gericht Schrijven* van de CMM naar de SLO zijn de activiteiten onderbroken of vertraagd. De conferenties worden voorlopig niet meer georganiseerd. Geldgebrek, zegt de SLO, is de reden daarvan.

Ervaringen met *Gericht Schrijven* **'Je redt het niet als je niet bevlogen bent'**

*Hoe denken leraren 'in het veld' over *Gericht Schrijven* en over de begeleiding die de SLO biedt?* Ik heb er een paar opgezocht en het hen gevraagd.

Het begin van *Gericht Schrijven* ligt voor de leraren van havo- en vwo-scholen die ik daarnaar vroeg, in de afkeer van het examenopstel. Han van Kaam, lerares Nederlands op het Roland Holstcollege te Hilversum, zegt hierover: 'Op het examen verschijnen vaak titels waaraan leerlingen zich wel moeten vertellen: er worden semi-gedocumenteerde opstellen verwacht over bijvoorbeeld Het kind en de dood, men denkt zo kenmerkend het niveau te kunnen voorschrijven.'

De startconferenties hebben de geïnterviewden enthousiast gemaakt voor het *Gericht Schrijven*. Pieter Telleman, leraar Nederlands op het Farelcollege te Amersfoort, ervoer de begeleiding op de conferenties als 'weinig opdringerig, weinig theoretisch'.

Bertus Brouwer, leraar Nederlands aan het Isala-college te Silvolde, heeft nogal wat kritiek op de praktijk van *Gericht Schrijven*. Keuzes als groeps- of individueel werk en literair onderwerp of niet zijn minstens zo belangrijk als de keuze *Gericht Schrijven* of het titelopstel. Hij signaleerde het gevaar dat *Gericht Schrijven* vaak neerkomt op 'ouweliteratuurkoek in een nieuw trommel-tje'. Hij had het er best moeilijk mee om aan collega's van andere 'experimenterende' scholen duidelijk te maken dat het om méér ging dan een 'ander' opstel. Volgens hem zou *Gericht Schrij-*

ven zich meer moeten richten op het proces dat zich vóór het examen afspeelt en minder op het examen zelf. *Gericht Schrijven* wordt zinnvoller naarmate de aanpak projectmatiger is (inclusief groeps- of groeps- en *Gericht Schrijven* is beslist niet speciaal geschikt voor literaire onderwerpen; integendeel.⁴

Een ander bezwaar tegen *Gericht Schrijven* zit in de eenzijdige benadrukking van het zakelijk schrijven. In *Levende Talen* van oktober 1977 wees Leo Prick er al op dat een aanpak als die van *Gericht Schrijven* zeer gemakkelijk ontaardt in het produceren van clichématige, onpersoonlijke teksten. Als je het van belang vindt dat je leerlingen werken aan een eigen, persoonlijk taalgebruik, dan heb je de ruimte van het fantasieopstel daarvoor volop nodig. Prick pleit er dan ook voor het opstel als stelopdracht te handhaven; op die manier krijgt het ontwikkelen van een gefundeerde didactiek van het Creatief of Vrij Schrijven een eerlijke kans.

*Hoe verliep de invoering van *Gericht Schrijven* in de sectie?* In de ene sectie leek de invoering geen problemen op te leveren totdat de aanvankelijke welwillendheid omsloeg in een houding van 'je ziet maar hoever je in je eentje komt met die privé-hobby'. Han van Kaam over haar strijd voor de invoering van *Gericht Schrijven*: 'Het was een echt sectiebesluit, maar al gauw bleek het een wig te drijven tussen de ene helft die met het *Gericht Schrijven* aan de slag ging en de andere helft die het besluit alleen formeel had aanvaard. Die laatste groep stelde de eigenlijke invoering steeds uit en wilde eerst eens wat van de resultaten van

mijn leerlingen zien. Na mijn eerste examen *Gericht Schrijven* heb ik al mijn collega's uitgenodigd om het materiaal in te zien. Slechts vier mensen verschenen, ze bladerden in de opstellen en documentatiemappen... en deden er verder niets mee. Ze deinsden ervoor terug: het vereist meer nadenken over je vak, je moet er meer voor doen, je moet het vertrouwde schoolboek loslaten. Als je geen steun van je sectie krijgt, loop je vanzelf dood. Elk enthousiasme is stuk te krijgen: als collega's maar lang genoeg niet reageren op je initiatieven.'

In een andere sectie werden de collega's door de voorstanders van *Gericht Schrijven* overdonderd met een lawine van argumenten. De collega's lieten de *Gericht Schrijvers* de kans om een nieuwe weg in te slaan, wat in de examenklas uitmondde in twee richtingen in het schoolonderzoek: één waarin de voorbereidende fasen van het *Gericht Schrijven* (referentiële samenvattingen, de documentatiemap) verwerkt zijn en één waarin de literatuurlijst en de literatuurgeschiedenis nog een rol spelen.

In een derde sectie was de invoering van het *Gericht Schrijven* als alternatief voor het titelopstel een logische voortzetting van de werkvorm die al in voorgaande leerjaren was gebruikt.⁵ Daar, op de Werkplaats in Bilthoven, werd en wordt systematisch vanaf de brugklas geoefend in vaardigheden die van pas komen in de projecten waarin nu ook *Gericht Schrijven*-opdrachten worden gegeven. De projecten over bijvoorbeeld België, het gevangeniswezen, discriminatie, toekomstmogelijkheden worden afgesloten met een schrijfopdracht. Henk Willems, die op de Werkplaats ook in de bovenbouw projecten op touw zet, vindt dat de start- en vervolgonferenties van de SLO te eenzijdig op het examen gericht zijn. De SLO zou aan scholen die daarmee willen beginnen, hulp moeten bieden bij het opzetten van *Gericht Schrijven*-projecten in niet-examenklassen. Op de Werkplaats slaat men met de projecten in de middenklassen een niet-louter-intellectualistische richting in. Er wordt gestreefd naar een brede vakkenintegratie (aan het project 'Een dorp in de omgeving van Bilthoven' in 4-vwo deden aardrijkskunde, geschiedenis, biologie, Nederlands, tekenen en handenarbeid mee). Er worden schriftelijke en mondelinge bronnen geraadpleegd. Discussievaardigheid en interviewtechniek spelen een grote rol in de fasen van het verwerven en het verwerken van informatie. Het bepalen

van een eigen standpunt wordt aangemoedigd. Naar mijn indruk staat dit soort projecten dichterbij het idee van *Gericht Schrijven* dat uitgedragen wordt in het mavo-lbo-bulletin *Gericht Bericht*, dan bij het idee van *Gericht Schrijven* in de *Handleiding* voor havo en vwo. Spreekvaardigheid, creatief taalgebruik, meningsvorming, vakkenintegratie, dramatiseren e.d. zijn aspecten die in de mavo-lbo-visie op *Gericht Schrijven* een duidelijke plaats krijgen en die in de havo-vwo-visie niet of terloops genoemd worden.

Uit de verhalen die ik op verschillende scholen hoorde over het werken met *Gericht Schrijven*, kon ik afleiden dat er nog meer grote hindernissen zijn dan een verdeelde of lauwe sectie. Een grote instroom van nieuwe leerlingen uit het mavo in de voorlaatste en laatste klas die nog geen enkele voorbereiding op *Gericht Schrijven* hebben gehad, maakt het werk moeilijk, zeker als je met leerlingen afsprekt dat in het voorlaatste jaar één documentatiemap wordt aangelegd en één in het laatste jaar. Met een klas van 30 leerlingen is je taak als leraar dan erg zwaar. Als je dan ook nog twee of meer examenklassen hebt en de correctielast niet in je sectie kunt spreiden en je bovendien niet de steun hebt van een goede schoolbibliotheek annex documentatiecentrum, dan is het begrijpelijk dat je je overbelast voelt. Wellicht stem je dan in met de noodkreet van een sectie-Nederlands uit Breda die onlangs om steun riep in de strijd tegen de taakverzwaring die *Gericht Schrijven* kan inhouden⁶. Een antwoord op deze noodkreet van mensen die er liever helemaal niet aan beginnen, heeft de SLO bij mijn weten nog niet gegeven.

Over de adviezen van de rondreizende adviseurs van de SLO zijn de leraren die ik sprak, tevreden. Pieter Tellemann bijvoorbeeld ervoer de adviezen over het introduceren van *Gericht Schrijven* in zijn sectie en zijn school als waardevol. Intensief is de begeleiding die de geïnterviewden krijgen overigens niet. De SLO werkt op het ogenblik aan een sterk uitgebreide handleiding voor havo- en vwo-leraren, een 'praktijkhandboek', waarin de ervaringen van de leraren die nu met *Gericht Schrijven* werken, verwerkt zijn.

De begeleiding van mavo- en lbo-leraren is intensiever. Voor diegenen die de studiedagen (waarvoor de aanmelding het aantal beschikbare plaatsen ver te boven ging) misten, biedt het halfjaarlijkse bulletin *Gericht Bericht* nog heel wat zinnige informatie en praktische tips.

Hoe denken leerlingen van havo en vwo over Gericht Schrijven? Als ik afga op de reacties van de geïnterviewde leraren op die vraag, dan kan ik concluderen dat het er voor de toekomst van het Gericht Schrijven goed uitziet: de leerlingen zijn overwegend enthousiast. Het zelf kunnen kiezen van een onderwerp en het deskundig worden op dat gekozen terrein zijn hun belangrijkste motivaties. Han van Kaam constateerde dat ook de vwo-leerlingen die in de voorlaatste klas in de opsteltraditie waren opgevoed, een vrije keuze voor het aanleggen van een documentatiemap deden. Met havo-leerlingen had ze andere ervaringen: een kwart van de leerlingen zou bij een vrije keuze voor Gericht Schrijven hebben gekozen, schat ze. Er waren nogal wat leerlingen die grote moeite hadden met de werkvorm die zij voorschreef: het samenwerken in een groep. Er zijn heel wat klippen te omzeilen als je Gericht Schrijven in je klassen invoert, vooral als je meer doelen wilt bereiken dan een goed schrijfvaardigheidscijfer voor je leerlingen op het examen. 'Je redt het niet met Gericht Schrijven als je niet bevlogen bent', zegt Han van Kaam.

Gericht Schrijven overgeplant in andere schooltypes

Sinds 1968 wordt er in het vwo geëxperimenteerd met het Gericht Schrijven. Zeven jaar later werd deze werkvorm overgeplant door de CMM in het havo. In 1976 werd Gericht Schrijven in het lbo en mavo 'het eerste grote ontwikkelingsproject voor een stukje leerplan moedertaal dat de CMM op poten zet'.⁷ (Een merkwaardige overplanting in een andere richting vond dit jaar plaats: op het examen MO-A in Nijmegen bestaat de mogelijkheid om te kiezen tussen het traditionele opstel en een gerichte schrijfopdracht over enkele door de examencommissie vastgestelde onderwerpen.)⁸

De tendens in deze overplantingen lijkt: wat goed is voor het vwo, is ook goed voor het havo, en wat goed is voor het havo, is ook goed voor het mavo en lbo. In de praktijk blijkt de overplanting naar mavo/lbo een ruimere interpretatie van het Gericht Schrijven in te houden dan op havo/vwo. Vakkenintegratie is daar een uitdrukkelijke doelstelling geworden. 'Bij het lbo denken we dan ook aan de samenwerking tussen de zogenaamde intellectuele en de zogenaamde praktische vakken.'⁹ In *Gericht Bericht* (het halfjaarlijkse bulletin

van het mavo/lbo-project) wordt veel uitvoeriger ingegaan op de fasen van het Gericht Schrijven dan in de *Handleiding* voor havo/vwo. De aanpak is hier minder eenzijdig-intellectualistisch. Het middel drama wordt er beproefd om de werkelijkheid achter een tekst herkenbaar te maken: de weg van het Gericht Schrijven naar een breder project wordt steeds vrijgehouden.

Het samengaan van mavo en lbo in één leerplanontwikkelingsproject motiveert de CMM met: 'Gericht Schrijven behelst de oefening van vaardigheden (...) die eigenlijk iedereen moet beheersen als hij zijn schoolloopbaan beëindigt. Het ligt dus voor de hand, dat de commissie het project richt op schooltypen die voor zeer vele, soms zelfs de meeste van hun leerlingen eindonderwijs zijn.'¹⁰ Ik vermoed dat een andere motivatie lag in het feit dat het succes van Gericht Schrijven in het vwo en het havo aantoonde dat het mavo en het lbo weer eens achterop lagen: hoe eerder die achterstand werd ingehaald, hoe beter.

Gericht Schrijven heeft een slechte naam in de Pers

De cultuurdragers, die het sjouwwerk voor ons verrichten, columnisten als W.F. Hermans, Rudy Kousbroek, K.L. Poll, Gerrit Komrij, schijnen van het Gericht Schrijven vooral opgepikt te hebben dat het het einde inluidt van het opstel, met de zinsontleding een van de laatste houvasten in het moedertaalonderwijs. Hermans rekent zelfs op extra erkenning nu 'hem (de Nederlander) op school schrijven afgeleerd wordt en overal steeds slechter, troebeler en idioter Nederlands te lezen staat.'¹¹ Toen hij het woord 'afschaffen' las, hield hij kennelijk op met lezen. Kousbroek bewees in zijn rede die hij hield bij de ontvangst van de P.C. Hooft-prijs, ook niet verder gelezen te hebben: 'En nu is zelfs het opstel ook al afschaft', beweerde hij.¹² Poll heeft wel verder gelezen in de Eind-examennota, maar hij heeft kennelijk nooit de kans gehad traditionele opstellen en gericht-schrijvenopstellen te vergelijken, want hij denkt dat het verschil is 'dat de gerichte schrijfopdracht meer een beroep doet op onpersoonlijke schoolkennis dan op persoonlijke meningen en gevoelens, meer op een klein en saai vocabulaire dan op een grote en gevarieerde woordenschat.'¹³ Door dit soort misvattingen heeft de geïnteresseerde krantenlezer een verwrongen beeld gekregen van Gericht Schrijven. Als indruk heeft hij

misschien overgehouden dat de 'afschaffers van Enschede' (weg met het opstel, weg met de zinsontleding, weg met het ABN) zich in talloze bochten wringen om de niveaudaling in het onderwijs te camoufleren.

Noten

- 1 De schrijfvaardigheid wordt behandeld op p. 19-22. De nota is verkrijgbaar bij de SLO, Postbus 2041, Enschede.
- 2 De brief van de staatssecretaris staat afgedrukt in het Weekblad voor Leraren van 21 sept. 1978, p. 214. Het NGL antwoordt erop dat het 'de voorkeur geeft aan het handhaven van het opstel boven de mogelijkheid van een opdracht Gericht Schrijven, mede omdat een opdracht Gericht Schrijven gezien de aard van zo'n opdracht in het schoolonderzoek een plaats zou moeten krijgen'. Een uiterst laakbare gang van zaken. De ACLO-M (in oprichting) heeft terecht fel protest aangetekend: waarom niet een advies gevraagd aan de Vereniging van Leraren in Levende Talen en aan de Vereniging voor Onderwijs in het Nederlands (VON)?
Wat voor merkwaardige procedure is dit? Wanneer de Adviescommissie van de SLO advies aan de minister heeft uitgebracht gaat deze dit advies nog eens voorleggen aan zo'n oudbakken club als het NGL die evenveel verstand heeft van moedertaalonderwijs als zijn buurman (die op een marketingbureau werkt). Zie bijvoorbeeld Moer 1978: 2, de rubriek 'Het is maar dat u het weet'.
- 3 Tot nu toe zijn er 5 afleveringen van *Gericht Bericht* verschenen; ook de oude nummers zijn nog verkrijgbaar bij de SLO.
- 4 Liever geen literaire onderwerpen, want:
 - vervreemdende werking: literatuur is om te lezen; en het maken van een quasi-wetenschappelijke studie over literatuur is een nogal oneigenlijke manier van omgaan met literatuur, zeker voor leerlingen met weinig leeservaring.
- Staat leesplezier niet boven het kweken van 'literatuurwetenschappertjes'?
- De voorradige secundaire literatuur is vaak van bedenkelijk niveau.
- De eigen keus is een wassen neus (dat rijmt; poezie dus).
- Deze oneigenlijke keus leidt tot napraterij.
- De kennis die een leerling opdoet t.a.v. het literaire onderwerp zal in het algemeen niet erg relevant voor hem zijn.
- De deskundigheid van de leraar kan de leerlingen flink in de weg zitten, en des leraars inbreng kan wel eens onevenredig groot worden.
- 5 Over Gericht Schrijven in de onderbouw van de Werkplaats in Bilthoven heb ik gepraat met Joke Roelen.
- 6 De oproep van de sectie-Nederlands van de Nassau-Scholengemeenschap te Breda stond tweemaal in *Levende Talen*, in nr 332 en 333, onder de kop 'Wordt gericht schrijven verplicht en houdt dit een taakverzwaring voor de leraar Nederlands in?'.
- 7 *Gericht Bericht* nr 1, p. 1.
- 8 Hiervan werd gewag gemaakt in de Ledenbrief van de CMM, nr 36, p. 19 (dec. 1977).
- 9 *Gericht Bericht* nr 1, p. 5.
- 10 *Gericht Bericht* nr 1, p. 4.
- 11 Dit stond in *Het Parool*, in Bijkaarts rubriek, onder de kop 'Bijkaart huilt niet mee'.
- 12 Helge Bonset tikte Kousbroek hiervoor al op de vingers in *Vrij Nederland* van 7 oktober.
- 13 K.L. Poll: 'Een Gericht Schrijven', *NRC/Handelsblad* van 28 oktober 1977.